

Anticiganizem v Evropi

UVOD

Anticiganizem v besedilu opredeljujem kot etnično sovraštvo do Romov skozi stoletja, pri tem bi lahko iskali vzporednice z antisemitizmom in ksenofobijo, kar se je v praksi najmočneje izražalo med 2. svetovno vojno. Nacistično preganjanje Romov je dalo v tistem času etničnemu sovraštvu poseben značaj, ki se razlikuje od ksenofobičnih čustev. Ian Hancock, jezikoslovec romskega rodu, s pojmom "anticiganizem" označuje vsakršno sovraštvo do Romov skozi čas. Vsaka oblika anticiganizma je rasistična, četudi je tako imenovani tradicionalni anticiganizem v Srednji Evropi obstajal že veliko pred rasizmom. V nasprotju z antisemitizmom, anticiganizem ne temelji na religiji, temveč izraža konflikte med Romi in neromskim prebivalstvom. Prav tako se anticiganizem razmejuje od ksenofobije po tem, da Romi ne veljajo za tujce (v pomenu nepoznanih ljudi), vendar za t. i. poznane "druge"; to znanstvo, poznanstvo pa je največkrat temeljilo na imaginarnih podobah, ki so bile sprejete v širši družbi in so bile del kolektivnega spomina. Izolirani v odnosu do družbe so ohranili svojo družbeno in kulturno distanco.

Na splošno beseda o Romih še danes pogosto nanese na temo o nomadstvu. Potujoči slog življenja Romov je predstavljen kot del njihove ciganske narave, in ne kot resnični razlog zgodovinskih in političnih pregonov ter ekonomskih potreb po preživetju.

Romi¹ so bili v celotni zgodovini naseljevanj na evropska tla² podvrženi pregonom, prisilnim nadzorstvom in zatiranju. Kljub temu se o tem malo piše. V

¹ V tekstu uporabljam oba pojma, Cigani in Romi, vendar ne kot sinonima. Pojma uporabljam v perspektivi časa družbene konstrukcije oznake. Pojem "Cigani" uporabljam za skupine ljudi, ki so bili v času prvih naseljevanj ljudstev iz indijske celine in številnih drugih potujočih skupin, ki niso bile romskega etničnega izvora, označene kot take. Romi pa v tekstu predstavljajo skupine ljudi, ki govorijo romski jezik in se sami tako imenujejo. Besedo Cigan so zasnovali Neromi, to je v socioloških teorijah sprejeto kot družbeni konstrukt. Poimenovanje Romi se je razširilo šele po letu 1971 na 1. romskem mednarodnem kongresu, ko so sprejeli pojem kot znak spoštljivega poimenovanja.

današnjih socioloških raziskavah so Romi obravnavani izključno v poglavjih o revščini, razrednem dnu, marginalnosti, kriminaliteti – slednje je še posebej zastopano v medijih. Romi dajejo vtis t. i. enodimenzionalne podobe o ljudstvu z nekaterimi fiksnimi karakteristikami in zaradi svoje specifične (ciganske) narave doživljajo ali povzročajo nevšečnosti. Spreizerjeva (2001) opozarja na romološko literaturo, kjer so še vedno prisotne romanticirane podobe o Romih, ki spominjajo na ljudske imaginarije o dimu, ognju, vročekrvnih ženskah, violinah in konjih. Ambivalenca se je kazala že v prvih obdobjih naseljevanja ljudi, ki jih je večinsko prebivalstvo označilo kot Cigane. Po eni strani je širša družbena percepcija kulturno drugačne potujoče skupine obtoževala tatvin, umazanije, potepuštv, po drugi strani pa je njihov svobodni, preprost način življenja, neobremenjenost z realnostjo civilizacije tudi občudovala. Kulturno drugačni so veljali za odklonilne, hkrati pa so jih romantično oboževali.

Najhujša mučenja Romov so se dogajala v nacistični Nemčije, ko je nacionalsocialistična politika poskušala iztrebiti Žide in Rome. Romi so takrat veljali za asocialne, zaradi česar so bili podvrženi rasno higieniskim posegom, kot so prisilne sterilizacije in poboji. Vendar se rasizem do Romov ni pričel v obdobju Tretjega rajha, pa tudi končal se ni takrat. Splošno sprejeta ideja o Romih, ki je temeljila na posplošenih predstavah, se je oblikovala v stoletjih, hkrati pa se je tudi oznaka Cigan spreminjala skozi čas.³ Te spremembe dokazujejo, da stigma Cigan ni veljala za nekaj stalnega, prirojenega, temveč je šlo za koncept, ki je "družbeno konstruiran" (Zaviršek 2000: 8).

Silke Bercht v tem zborniku govori o kontinuiteti mučenja v 21. stoletju kot o pogostem pristopu ustrahovanja in uničevanja celotnih skupnosti in posameznikov; pri romski ciljni populaciji moramo iskati razloge predvsem v sodobnih procesih evropske težnje po homogenizaciji posameznih držav.⁴

Po koncu komunizma je v delih Srednje in Vzhodne Evrope rasizem do Romov ponovno močnejši, hkrati pa se kaže tudi v širši, globalni luči. Velika Britanija množično zavrača romske prosilce za azil, jih obravnava kot ekonomske migrante in s tem zanika trpljenje, ki ga doživljajo v Češki. Diskriminacija Romov na Češkem se kaže v 90 % nezaposlenosti Romov, romski otroci se navadno šolajo v posebnih šolah (kjer je razmerje med Romi in Neromi 27:1), v naraščanju nasilja

² Lingvisti so na podlagi raziskav in primerjav romskega jezika določili migracijsko pot in sprejeli mnenje, da so Romi prišli iz Indije v 14. stoletju, bolj množično pa so se začeli naseljevati od 17. stoletja naprej. Več o tem Ian Hancock (1988).

³ Glej opombo 1.

⁴ Te težnje so v nekaterih državah bolj eksplicitne pri obravnavi tujcev in prosilcev za azil, medtem ko Romi (p)ostajajo prebivalci določenega teritorija znotraj meja države, kjer živijo, vendar stran od mestnih središč in sosesk. Pri Romih gre za bolj prikrite metode čiščenja znotraj ene države, vendar pa se čuti, da ostajajo znotraj teritorialnih meja, ostajajo "zunanje drugi" zaradi pripadnosti drugemu kulturnemu krogu, ki velja za inferiornega.

skinheadov do Romov itd. V težnji po homogenizaciji evropskih držav je Velika Britanija ena od tistih, ki je nasilje do Romov spregledala. Oktobra 1999 je belgijska vlada iz države nasilno odstranila vse slovaške Rome, ki so prosili za azil (Taylor, 2001). S priključitvijo vzhodnoevropskih držav (kjer živi večina Romov) Evropski uniji bi Romom omogočili prosto gibanje po "združenem" evropskem teritoriju ter preseljevanje in zaposlovanje po vsej Evropski uniji. To pa pomeni večinskemu narodu grožnjo pred neizobraženimi, zanemarjenimi, nepreskrbljenimi Romi s številnimi družinami. Romi že stoletja veljajo za "druge",⁵ to pomeni, da ne spadajo v splošno sprejet in družbeno zaželen okvir norm in vrednot, ki veljajo za večino. Manjšinsko vprašanje je v današnjem času postalo ena od osrednjih tem mednarodnih politik in odnosov, hkrati pa tudi merilo za stopnjo spoštovanja in kršenja človekovih pravic in pravic manjšin⁶ v neki državi. Posledica Kopenhagenske deklaracije iz leta 1993 je bila zahteva, da morajo države kandidatke kot pogoj za članstvo v EU med drugim zagotoviti tudi zaščito manjšin (Minority Protection 2001, 2002). To je vodilo države v dve smeri: vlade držav kandidatk so sprejele posebne programe za izboljšanje položaja Romov, hkrati pa je Program spremljanja⁷ to vodilo k spoznanju, da je tudi v državah, ki so že pristopile v zvezo Evrope, zaščita manjšin nezadostno poudarjena ter da se izvaja nedosledno.⁸ Poročila EUMAP predstavljajo bogato zbirko podatkov o diskriminaciji romskih skupnosti na številnih področjih življenja. Predvsem skupnosti v Srednji in Vzhodni Evropi imajo manj možnosti za izobraževanje, to je delno posledica slabih življenjskih okoliščin in revščine, delno marginalizacije. V Nemčiji in na Češkem je veliko število romskih otrok vpisanih v posebne šole za duševno prizadete, zaradi česar so njihove možnosti za nadaljevanje šolanja in zaposlovanje slabše. Španske šole, v katerih se šolajo tudi romski otroci, postajajo vse bolj getoizirane. Na Madžarskem gradijo privatne osnovne šole⁹ in tako implicitno onemogočijo šolanje Romov, ki si privatnih samoplačniških šol ne

⁵ Završkova razlaga pojem "drugi" s pogledom v filozofijo dekonstruktivizma in foucaultovske teorije. Drugost pojmuje kot kulturno, družbeno inferiornost in simbolno tujost (2000: 9).

⁶ Romi v večini držav niso priznani kot narodnostna manjšina, ampak kot etnična skupnost. Na to dejstvo se mnoge državne politike izgovarjajo, ko Rome ne prepoznavajo kot posebno družbeno skupino. Ena od izjem je Republika Makedonija, ki je Rome, kljub temu, da nimajo svoje matične države, priznala kot narodnost in jim s tem priznala vse pravice, ki pravno-formalno pripadajo ostalim narodnostim v Republiki (pravica do uporabe romskega jezika v javnih institucijah, do izobraževanja v romskem jeziku, do uporabe svojih simbolov itd.). Več o tem glej Victor Friedman (1999).

⁷ Program spremljanja, ki se izvaja v Programu spremljanja pridruženja EU (EUMAP), izvaja Zavod za odprto družbo v duhu Helsinškega sporazuma. Spodbuja neodvisen nadzor vladnih strategij, s katerim preverja in javno opozarja, ali so te v skladu z načeli varovanja človekovih pravic.

⁸ Več o tem glej Minority Protection 2002.

⁹ Gre za primer v mestu Ladány na severovzhodu Madžarske, ki sem ga med poletno šolo pri izvajanju terenske antropološke naloge obiskala julija 2003. Na poletni šoli na Centralni evropski univerzi v Budimpešti sem se udeležila kurza The Roma – Bringing together historical, anthropological and linguistic approaches od 7. do 25. julija 2003.

morejo plačati. Ostajajo v javnih šolah z izrazito slabšim in sčasoma prilagojenim šolskim programom.

CIGANI – DRUŽBENO USTVARJENA STIGMA SKOZI ČAS

Silke Bercht (2002) definira sodobno mučenje ne kot dejanje z namenom kaznovanja, temveč kot totalen zlom posameznikove ali skupinske identitete. O mučenju govori v širšem kontekstu, to nam dovoljuje, da lahko v tem okviru govorimo o mučenju tudi pri romski etnični manjšini, ki se je v stoletjih kazalo v poskusih prisilnih asimilacij in s prepovedjo etničnih kulturnih manifestacij s splošnim ciljem poslovenjenja, pomadžarjenja itd. Mučenje zajema tudi fizično trpljenje, ki se v Vzhodni Evropi izraža v prisilnih sterilizacijah romskih žensk. Slovenski časopis Delo (15. 10. 2001) je poročal, da na Slovaškem izvajajo nezakonito sterilizacijo romskih žensk. Zdravniki “na črno” sterilizirajo Romke med rednimi ginekološkimi posegi ali med posegi v porodnem obdobju. V socializmu so Romke na Češkoslovaškem dobile od države celo denarno nadomestilo, če so privolile v poseg. Ugledni bratislavski dnevni časopis Pravda je spodbudil javno razpravo o sterilizaciji Romk. Redki zdravniki so temu početju nasprotovali, toda večina bralcev je poseg odobraval. Očitna je bila tudi rasistična usmeritev piscev člankov do romske manjšine. “*Romi se množijo kot zajci, in če ne bomo hitro ukrepali, bo nas belih kmalu manj od te degenerirane rase.*” V članku so lahko slovaški Romi izvedeli, da “*sploh niso rasa, temveč živali, celo slabši od živali*” in da bi jih morali “*sterilizirati kakor pse in mačke, ne da bi jih sploh kaj vprašali*”. Foucault (1998: 26) to povezuje z animalično naravo iz 19. stoletja, ki so jo pripisovali ljudem s prizadetostjo. Koncept esencializma se torej kmalu prevesi v koncept naturalizacije, ki prek telesnih znakov določa vse drugo, kar človek ima oziroma nima. Javni mediji opisujejo očiten primer etničnega čiščenja, katerega zametke najdemo v nacizmu politike nacionalsocialistov.

Romi v prvih letih preseljevanj iz vzhoda proti Evropi niso bili stigmatizirani zaradi etničnega izvora in kulturne drugačnosti. Pojem Cigan se je v tistem času že pričel ustvarjati, vendar njegovega pomena ne moremo enačiti z današnjim razumevanjem te besede.¹⁰ Kategorija Cigan v preteklosti ni označevala ljudi po njihovi etničnosti. V prvih stoletjih naseljevanj so s to kategorijo označevali ne le Rome (ljudstvo, ki se je naseljevalo iz indijske celine), temveč tudi vsa druga potujoča ljudstva (itinerant people, travellers) in skupine ljudi, družine in tudi

¹⁰ Leta 1971 na prvem svetovnem romskem kongresu so se Romi odločili, da je edino prav in spoštljivo uporabljati pojem Rom/Rominja oziroma Romka, romsko, zato je danes nekorektno reči Cigan/Ciganka, cigansko. V anglosaškem svetu je še vedno zelo pogosta uporaba naziva Gypsy, kar se pogosto prevaja kot Cigan za ohranitev verodostojnosti teksta. Med slovenskimi romologi in v slovenskih politikah prav tako prevladuje izraz Cigani (Spreizer, 2001).

posameznike – ne glede na izvor. Lahko bi torej rekli, da v tistem času niso bili vsi ljudje, ki so veljali za Cigane, Romi in tudi nasprotno. Ta domneva napeljuje na idejo o stigmati kot družbeno ustvarjenem pojmu, ki se spreminja skozi prostor in čas.

Nezaželeno drugačnost so že stari Grki označili z besedo stigma. Colemanova (1999) pojasnjuje izraz stigmatizacije, ki se je prvotno nanašal na žigosanje oz. označevanje nekaterih ljudi (sprva sužnjevi, kriminalci, prostitutke), da bi bili ti že po videzu drugačni in ločeni od drugih. Označevanje teh ljudi je imelo za posledico izgon. V večini kultur je fizično označevanje izginilo, razširilo pa se je socialno označevanje; značilnosti prvotne stigme so se kljub temu ohranile. Tudi Erving Goffman (1991: 137) navaja, da je "stigma enaka nezaželeni drugačnosti". Tisto, kar je nezaželeno, je stigmatizirano in je odvisno tudi od socialnega konteksta. Goffman je mnenja, da je vse človeške razlike potencialno mogoče stigmatizirati. Niti dva človeka namreč nista povsem enaka; razlik je nešteto: oblika, velikost, barva kože, starost, spol, kulturno okolje, osebnost, leta izobraževanja – vse to so načini, po katerih se ljudje med seboj razlikujemo. Ko gremo iz enega socialnega konteksta, kjer je razlika zaželena, v drugega, kjer je nezaželena, začnemo čutiti posledice stigme. To pojasnjuje ugotovitve, da ima vsaka kultura svoje predstave o drugačnosti, se pravi, da so norme družbeno ustvarjene.

V kontekstu družbenega konstrukta stigme, ki označuje ljudi različnih etničnih pripadnosti, ki so potovali, s skupno oznako Cigani, bi bili lahko na tem mestu kritični do lingvistov, ki so le na podlagi proučevanja jezika določali izvor ljudi. Ob samem upoštevanju jezika se zopet spotaknemo ob t. i. enodimenzionalno podobo Romov, ki predstavljajo skupino z določenimi fiksnimi karakteristikami, označeno za Cigane, vendar za družbeno stigmatizirane širše skupine etnično različnih izvorov tega ne moremo trditi. Jezik kot indikator etničnosti ali rodu ljudi je za tisti čas predstavljal nezadosten kriterij. V zgodnjih obdobjih selitev ljudi v 16., 17. stoletju najdemo pod oznako Cigani številne skupine, različne po etničnosti in drugih opredelitvah glede na družbeno normativno sprejemljivost (današnji Romi, nepridipravi, berači, pogani ipd.). Grellmann je bil prvi, ki je v 18. stoletju napisal obsežno zgodovinsko pregledno delo o Ciganih.¹¹ Kategorijo Cigan je opisal kot mešano populacijo tujcev, čudakov in odklonskih ljudi, ki potujejo (Willems 1998).

Pri nastajanju in obstoju stigme gre vedno za kulturni relativizem, ki se kaže v odvisnosti od okolja in družbe, kjer se oblikuje oziroma obstaja, prav tako je tudi časovno odvisna. Trdimo, da so različne stigmatizacije družbeni proizvodi, kjer imajo močan vpliv aktualne politike družbenega prostora, kjer je stigma prisotna.

¹¹ Heinrich Grellmann: *Die Zigeuner, ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprunge* (1783).

V 18. in 19. stoletju je bila v Nemčiji policija tisti avtoritativni organ, ki je imela v rokah moč (oblast) določati, kdo so Cigani in kdo ne, o tem pričajo številni policijski časopisi (Polizeiblätter) tistega časa (Lucassen, 1998). V 18. stoletju policija v današnjem pomenu besede praktično ni obstajala, a to ne pomeni, da kriminal ni bil preganjan in sankcioniran. Policijska dejavnost je že od nekdaj ogrožala človekovo svobodo. Opravljala je nadzor nad neposlušnimi, sumljivimi, nevarnimi in predvsem nižjimi družbenimi plastmi (Rožman, 2000). Potencialne kriminalce so vpisovali na posebne sezname in jih javno objavljali v časopisih. Na seznamih so bila imena in opisane dejavnosti osumljencev vlomov, ropov, imena potepuhov – pri vsem tem pa je že sam potujoči način življenja pomenil nevarnost in veliko verjetnost, da bo oseba nagnjena h kriminalnim dejanjem. Nemci so te ljudi označevali z oznakami “Gauerner”, “Vaganten” in “Zigeuner”.

Med leti 1820 in 1840 so v Wuerttembergu in Prusiji oblasti ustanovile t. i. kolonije za Cigane, kjer naj bi se ti ljudje ustalili in imeli možnost, da se odrečejo dotedanjemu potujočemu načinu življenja, ki je veljal za motečega. Neuspeli poskus institucionalizacije Ciganov je bil eden od številnih poskusov prisilne asimilacije ljudi, ki so bili označeni za Cigane, pri tem je prisotna izredna premoč večine nad manjšino, ki vsiljuje svojo voljo in norme. “Stopnja, na kateri ljudje oblikujejo predsodke, je stanje dojetih razlik med seboj in drugimi.” (Oakes, Haslam, Turner 1999: 66) Tujost nastane z vzpostavitvijo mej, ki ločujejo skupino **mi** (ta je v simbolnem smislu prva in tista, ki razpolaga z močjo odločanja) od skupine **tujih** (“kulturno drugih”), torej je identiteta družbeno ustvarjena z razliko do drugega, na način, kar nekdo ni, ne zna. Danes se podoba Romov v medijih kaže podobno: navadno so predstavljeni kot ljudje, ki **nimajo** delovnih navad, **niso** pismeni, **niso** čisti, **niso** pošteni.

Pozneje, v času večje profesionalizacije nemške policije se je razširilo tudi polje nadzora – poleg potepuhov, beračev in popotnikov so postali pozorni tudi na akrobate, zbiralce pločevink, potujoče prodajalce. Stigma Cigan se je iz kategorije potujočega načina življenja osredotočila na nekatere poklice in dejavnosti posameznikov.

19. stoletje, čas formiranja držav, je bil čas številnih migracij širom po svetu, nemška policija je bila še posebej pozorna pri preverjanju identitete ljudi, ki so se gibali znotraj nemških meja. Nadzorovali so ljudi s sumljivimi dokumenti in potnimi listi. Večina držav se je v tistem času podredila pravici do svobode gibanja vsakega posameznika in pravici do vrnitve v domovino (Heimatrecht). Lokalni policijski organi so množično pošiljali nazaj tujce, ki niso poznali domovine.

Šele v drugi polovici 19. stoletja se je v Nemčiji pričelo obdobje, ko se je stigma “Zigeuner” osredotočila na etnični izvor ljudi in ne več na potujoči stil

življenja, pri tem se je kazal velik vpliv novonastajajočih rasističnih teorij.¹² Teoretične predpostavke rasizma iz 19. stoletja so zagovarjale obstoj različnih, biološko ločenih človeških ras, na tem je temeljila kasnejša Hitlerjeva miselnost o etnično drugačnih, s trdnim prepričanjem o superiornosti bele nemške (čiste arijske) "rase". Nacionalsocialistična politika proti Ciganom – "Zigeunerbekehrung" (Zimmermann 1999) je v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja temeljila na konceptih poznega absolutizma. Že leta 1783 je Jožef II. z odlokom Ciganom prepovedal selitve, spremembo imen in priimkov, življenje v gozdovih, rejo konjev ipd. Če je kdorkoli govoril romsko, so ga pretepli. Ciganom se je bilo prepovedano poročati med seboj in živeti partnersko življenje "na koruzi" – če bi se to zgodilo, bi jim lahko odvzeli otroke in jih dodelili Neciganom (ibid.).

Anticiganistične prakse so bile razširjene tudi drugod, saj so mnoge države prevzele podobne asimilacijske ukrepe, ki kažejo vzorce paternalističnih odnosov do etnično drugih in prevlado moči večine nad Cigani, ki so že po svoji ciganski naravi veljali za nevarne.

V Čeških deželah sta Marija Terezija in Jožef II. poskušala "oprati" Rome ciganskih navad s sistematičnimi asimilacijskimi ukrepi in jih naseliti po habsburškem ozemlju. Prepovedala sta nomadstvo, trgovanje s konji ipd. Najbolj drastičen poseg je bil odvzem otrok romskim staršem in oddaja v rejo Neromom za prevzgojo v "spodobne kristjane" (Guy, 1998).

Na Slovenskem je kraljevska banska uprava dravske banovine oktobra 1931 v odredbi zapisala: "Žandarija mora vsakega Cigana, na katerega naleti ob patroljiranju, prelustrirati, da ugotovi, ali ima dovoljenje za potovanje in sploh da ugotovi njihovo identiteto. Že zavest, da bo kontroliran, odvrča Cigana od potepanja. Pri kontroli se mora vedno pogledati roba, ki jo Cigani nosijo ali vozijo s seboj." (Razprave in gradivo 25 1999: 204) Sledile so podobne odredbe: "Ciganom je na vse mogoče načine zagreniti gibanje izven domačije, treba jih je na vsak korak vznemirjati. Taborjenja na prostem jim ne dopuščati. Pristop na sejmišču se jim zabrani. Ne dopušča se jim imeti psov, ker so jim nepotrebni, a jih tudi naučijo, da z lajanjem opozarjajo na prihod žandarov ali jih dresirajo za lov na divjačino." (Odredba iz leta 1935)

¹² Prvi primeri rasizmov segajo v zgodnje obdobje 17. stoletja, ko je leta 1601 kraljica Elizabeta I. izdala odlok o deportaciji "črncev in zamorcev" iz Anglije, ker da so "pogani" in ustvarjajo gospodarske in družbene težave (Haralambos, 1999: 658). Ločevanje ljudi po skupinah so poznali že stari Grki. Vendar če izhajamo iz splošne definicije rasizma kot koncepta, ki ločuje ljudi na različne "rase" glede na izvor, ki so med seboj v superiornem odnosu, v primeru antične Grčije ne moremo govoriti o rasizmih, kot jih poznamo danes. Ljudje so se delili na Grke in barbore, v drugo skupino so spadali vsi tisti, ki niso poznali grškega jezika in kulture. V starem Rimu je bila glavna razlika državljanstvo. Rimskokatoliška cerkev pa je delala razlike med kristjani in pogani. V teh primerih ne gre za ločevanje po t. i. "rasnih" fizičnih značilnostih. Vendar sem mnenja, da je osnova rasizma, v pomenu širše percepcije pojma, v bioloških, fizičnih ter tudi kulturoloških konstruktih, to se kaže v superiornem odnosu večine do manjšine.

Asimilacijski pristopi so temeljili na predpostavki, da bo integracija Romov uspela le z naselitvijo, zaposlitvijo in izobrazbo. Ti koncepti "podružbljanja" Romov so še danes močno prisotni v slovenskem prostoru, pri tem se ne govori o asimilaciji, ki konotira prisilo in nestrinjanje Romov z različnimi politikami, ampak o "sodobnih integrativnih procesih moderne dobe".

Asimilacija je predstavljala trajno rešitev problemov, ki jih ustvarjajo odnosi med romsko etnično manjšino in neromsko večino. Njena osnovna misel je temeljila na podružbljanju Romov, to pomeni, da bi se sčasoma njihova kultura (jezik, običaji, oblačila) pozabila, zamenjala pa bi jo kultura večine, v kateri živijo. Šele ko bi popolnoma sprejeli norme večine, bi se otresli negativnega prizvoka o umazanih Ciganih. Claude Levi-Strauss (1993: 15) razlaga, da gre pri različnosti kultur za naraven pojav, ki izvira iz neposrednih odnosov med družbami. Evropejci so v različnosti kultur pogosto videli nekaj pošastnega ali sramotnega. Drugost še danes pomeni kulturno in družbeno inferiornost ter simbolno tujost.

NACIZEM IN VPRAŠANJE CIGANOV

Po izbruhu 2. svetovne vojne je politika anticiganizma ponovno vzplamtela. Splošni cilj globalnega iztrebljanja Židov in Poljakov je napeljeval policijo tudi k izganjanju Ciganov v naselja zunaj centrov mest oziroma v t. i. "posebne kampe do dokončne deportacije" (Zimmermann, 1999). Židi so v tistem času veljali za tihe sodelavce komunistov, povezani v židovsko-boljševiško zaroto, Cigani pa so veljali za rasno podrejene vohune in agente. Obe etnični skupini sta bili žrtvi številnih masovnih pobojev SS-ovcev.

V času nacističnega režima so bili Cigani (poleg Židov) najštevilčnejše žrtve genocida. Hitlerjeva stereotipna predstava o Ciganih je označevala skupino za asocialno, kasneje pa je verjel absurdni anekdoti o "tisočih Ciganih iz Romunije in Madžarske, ki so leta 1908 prestopili nemške meje, da bi se udeležili praznovanja 60-letnice Franca Jožefa, in od takrat ostali v deželi" (ibid.). Skozi čas se je spreminjalo tudi Hitlerjevo dojemanje Ciganov, kasneje je verjel, da so vsi Madžari Cigani. Diktator je s tem pokazal malo lastnega znanja o Romih, pa tudi zanimanja, saj je bila v tistem času že dostopna obsežna literatura o izvoru Romov.¹³ Hitlerjev odnos do Ciganov je imel vpliv tudi na zgodovinospisje. Avtorji, ki so Hitlerjev antisemitizem postavljali v središče raziskav o politikah nacionalsocialističnih pregonov, so Ciganom ali Romom posvečali malo pozornosti. Pri tem se postavlja vprašanje, zakaj je bilo kljub majhnemu interesu Hitlerjeve politike v Auschwitzu ubitih na tisoče Romov?

¹³ Glej opombo 11.

Diskurz o Ciganih, ki se je v Zahodni Evropi razvil v poznem absolutizmu, je v nacistični Nemčiji dosegel vrhunec. V ospredju je bila “narava” Ciganov (ne izvor), na to je zelo vplival razvoj rasističnih teorij v tistem času. Več avtorjev (Lucassen, Willems, Zimmermann) govori o začetku 20. stoletja kot o zlatih letih rasistične teorije. Močno razširjen je bil predvsem institucionalni rasizem, ki je veljal za zelo eksplicitnega in političnega. T. i. Raziskovalni inštitut rasne higiene (Rassenhygienische Forschungsstelle – RHF) pod vodstvom Roberta Ritterja, nemškega psihiatra, je imel v tridesetih letih 20. stoletja moč odločanja, kdo je “Zigeuner” in kdo ni. Cigane od Neciganov (podobno kot Žide) je ločeval po fenotipskih razlikah (barva las, oči, kože, oblika nosu ipd.). Rasistična predpostavka biti Cigan je v tistem času temeljila na fizičnih karakteristikah posameznika. Inštitut je zbiral sekundarne podatke o Ciganih, ki jih je črpal predvsem iz policijskih časopisnih objav. Vendar je treba spomniti na politično moč tistega časa, ki se je kazala v družbenih praksah. Ritterjev inštitut je bil namreč finančno odvisen od števila postavljenih diagnoz in od števila kategoriziranih posameznikov. Ritter je sam priznaval, da je bil njegov pogled na populacijo podoben Hitlerjevemu – poln stereotipnih predstav, Romom je zanimal kakršnokoli individualnost in Cigane razglasil za “tipične primitivce brez lastne zgodovine” (ibid.). Vzporedno s poboji v Auschwitzu in nemško okupacijo naselij v vzhodni in jugovzhodni Evropi so se vrstile prisilne sterilizacije Romov, kar je predstavljalo drugo plat istega kovanca. Ritter je bil prvi, ki je v politiki rasne higiene predlagal sterilizacijo “Zigeunerjev” in jih s tem hotel narediti biološko neškodljive, saj je bil prepričan, da kakršnikoli ukrepi socialne asimilacije pri tej populaciji “z unikatnim rasnim karakterjem” ne bi bili uspešni. Edino pravo rešitev je videl v iztrebljanju. Pri tem je izhajal iz tradicionalnih romskih vrednot romske družine, kjer število otrok predstavlja srečo in spoštovanje v skupnosti. Nemalo je bilo Romov, ki so po sterilizacijah izražali, da se počutijo kot “drevo brez sadja” ali “živi mrtveci” (ibid.). Institucionalni rasizem do Ciganov se je v nacistični Nemčiji najbolj eksplicitno kazal v zakonodaji. Od leta 1933 so bili ljudje, ki jih je inštitut stigmatiziral kot Cigane, deležni masovnih sterilizacij pod zaščito treh zakonov: Zakon za preprečevanje genetično nepopolnih potomcev, Zakona za zaščito krvi, Zakona o zdravju poročenih. Ritterjev inštitut pa ni bil edini izvrševalec politik rasne higiene. Institucionalni rasizem je imel v tistem času široke razsežnosti na vseh področjih življenja, tudi v akademskih krogih, saj so podobne rasistično usmerjene raziskave o Ciganih izvajale številne univerze širom po Nemčiji: Giessen, Münster, Berlin, Frankfurt na Maini, Munich, Vienna, Königsberg (ibid.). Rasno motiviran genocid je v nacistični Nemčiji predstavljal bistvo nacionalsocialistične politike do Romov. Zimmermann po lastnih raziskavah navaja rezultate socialno-biološkega poskusa iztrebljanja “nečiste arijske rase” – od skupno 22.600

posameznikov v ciganskih barakah v Auschwitzu je bilo pobitih okrog 19.300 "Ciganov", okrog 5600 je bilo usmrčenih s plinom, več kot 13.600 jih je umrlo od lakote, bolezni, epidemij.¹⁴

Češkoslovaško ozemlje je v drugi polovici 18. stoletja v času vladavine Marije Terezije in Jožefa II. predstavljalo prostor najmočnejših asimilacijskih ukrepov do Romov. V zgodnjih naselitvah Romov na češkoslovaško ozemlje je bilo družbeno razlikovanje veliko, to se je kazalo v fizični izolaciji romskih skupin. Romi so konec 15. stoletja veljali za turške vohune, v 17. in 18. stoletju pa je za njih veljalo obdobje teme ("age of darkness") zaradi opustošenja, ki ga je za seboj pustila 30-letna vojna (nenaseljenost, kuga, lakota). Rome so masovno pobijali, njihova trupla pa so obešali na drevesa, da bi z ustrahovanjem preprečili migracije novih Romov v državo (Guy, 1998). Ob trupla so postavljali napise "To je kazen za Rome, ki vstopajo v Bohemijo" (ibid.). Romskim deklicam in mladoletnikom so rezali ude – v Bohemiji so jim odrezali desni uhelj, v Moraviji in Silesiji levega. Na Slovaškem so že po letu 1925 pričeli ustanavljati posebne šole za Rome. Po 2. svetovni vojni so se le redki od skupno 60.000 slovaških Romov in 6500 čeških vrnili iz koncentracijskih taborišč.

Povojno obdobje je bilo čas masovnih migracij Romov, ki so zapuščali izolirana naselja na podeželju in se selili v industrijska območja večjih mest. Prvič so imeli možnost sodelovati na trgu dela. Romi so na teh ozemljih postajali številčnejši – delno zaradi ekonomskih migracij, delno tudi zaradi hitrega porasta populacije. Postajali so vse bolj vidni, zato je politiko zaskrbelo. Prvi zanesljiv popis Romov na češkoslovaškem leta 1966 je pokazal, da na tem območju živi 221.526 Romov, to je 1,55 % celotne populacije (ibid.). Ponoven popis naslednjega leta je pokazal porast števila Romov – vsak enajsti novorojenček je bil Rom. Država je zakonsko določila anticigansko kampanjo za asimilacijo nomadov in prilagoditev večinskemu slogu življenja. To zakonsko določilo se je bistveno razlikovalo od določila iz leta 1927, ko so bila romska naselja nasilno uničena, ne da bi jim pri tem ponudili kakršnokoli alternativo. V socializmu je Češkoslovaška štela približno 20.000 do 27.000 nomadskih Romov. Vsak je imel svojo osebno izkaznico z oznako romske etnične pripadnosti. Zaposlitev je lahko iskal le v mestu prebivališča. Ob nedovoljenem preseljevanju (za dovoljenje so morali Romi izrecno prositi lokalne oblasti, ki so o upravičenosti presojele v njihovem imenu) jih je čakala zaporna kazen do 3 let.

Reševanje romske problematike v socializmu je v Vzhodni Evropi temeljilo na sorodnih konceptih iz preteklosti. Češkoslovaški primer govori o oblasteh, ki

¹⁴ Michael Zimmermann, ugleden nemški zgodovinar, po lastnih raziskavah navaja število umorjenih "Ciganov" med drugo svetovno vojno. Hkrati pa dopušča možnost, da so ti podatki nedokončni, kajti vseh registrov nikoli niso našli. (Predavanja na poletni šoli v Budimpešti, CEU, julij 2003.)

so Romom preprečevale nomadstvo z odkupom njihovih konjev, saj je bilo to za Rome glavno prevozno sredstvo.

Migracije Romov po politični tranziciji v Vzhodni Evropi so bile najpogostejše iz Romunije, bivše jugoslovanske republike Makedonije in iz Bosne in Hercegovine. Med letoma 1991 in 1992 je veliko Romov migriralo iz Hrvaške in Bolgarije, po letu 1995 iz Poljske, Češke, Slovaške. Romi so v Nemčiji, Italiji, Franciji, Veliki Britaniji videli priložnost za varno zatočišče pred političnim preganjanjem in slabimi ekonomskimi razmerami. Vendar se migracije Romov razlikujejo od migracij Neromov. Migracije niso individualne, ampak gre za migracije jedrnih družin, neredko tudi razširjenih družin (Matras, 1996). Poročilo Visokega komisariata za begunce navaja kot najpogostejši razlog migracij Romov "beg pred družbenimi konflikti in nasiljem", s katerim se soočajo v neki državi. Romunija in Bolgarija sta državi, od koder so migracije Romov najštevilnejše. Obstajajo dokazi o neposredni povezavi med nasiljem nad Romi v neki državi in posledičnimi migracijami.

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) ugotavlja, da so se prakse nasilja in diskriminacije do Romov po letu 1990 zmanjšale. Številne države so že pričele z izvajanjem posebnih vladnih programov za Rome, vendar je kljub temu položaj v mnogih državah še vedno zelo slab.¹⁵ Evropski center za pravice Romov (European Roma Rights Centre – ERRC) hrani dokumentacijo o nasilju nad Romi v Bolgariji, Češki, Madžarski, Romuniji in Slovaški. Poročajo, da so Romi najpogosteje tarče rasističnega nasilja v teh državah (Minority Protection, Country Reports 2001).

PRIMERI EVROPSKIH PRAKS ANTICIGANIZMA

a) Nasilje do Romov

Čeprav vladne statistike o nasilju do Romov niso popolne in natančne, nekatere države teh evidenc niti ne vodijo.¹⁶ Kljub temu obstajajo številni podatki o hudih mučenjih Romov zaradi njihove etnične pripadnosti. Zadnja leta je ERRC prejemal številne pritožbe o nasilnih napadih na Rome iz Bolgarije, Češke in Slovaške. Evropsko sodišče za človekove pravice je dvakrat posredovalo zaradi bolgarske vlade, ki ni v zadostni meri in enakopravno posvetila pozornosti primeru policijskega nasilja do Romov in ga preiskala. Na Poljskem so decembra 2000 neonacistične skupine razbijale okna romskih

¹⁵ Več o tem glej *Minority protection reports, 2002*, in *Zaščita manjšin v Sloveniji, 2002*.

¹⁶ Češko Ministrstvo za notranje zadeve in Ministrstvo za pravosodje rasno motivirano nasilje nad Romi obravnavata pod splošnejšo kategorijo "ekstremizem", prav tako pa žrtev ne opredeljujejo po njihovi etničnosti. (*Minority protection reports, 2001*, str. 45).

hiš in po stenah pisale grafite z rasistično vsebino. Lokalna policija je takoj zavrnila sum, da so dejanje storili mladi fantje, in obtožila Rome, da so sami popisali okolico z grafiti z namenom, da bi upravičeno zaprosili za azil v Zahodni Evropi. Marca 2001 je Romka iz Slovaške poročala, da je skupina 15 skinheadov napadla njo in njeno 10-letno hčer, polili so ju z bencinom in ju poskušali zažgati, medtem pa so kričali: "Umri, ciganska kurba!" Pogosto je tudi nasilje uradnikov do Romov. Čeprav je bila ženska hospitalizirana zaradi številnih obraznih in hrbtnih ran, je glavni vodja lokalne policije javno podvomil o napadu. "Po mojem mnenju si je Romka vse skupaj izmislila," je izjavil za časopis. "Ne vem, zakaj je to naredila, verjetno si Romi gradijo ozadje, da bi zapustili državo." (Minority Protection Country Reports 2001, str. 46) Rasistični napadi skinheadov so na Češkem vsakodnevni pojav. Vlada je za leto 1999 poročala o 316 rasnih in skrajnih napadih.

b) Družbenopolitično življenje

Romunija je "zakladnica" najhujših družbenih stigmatizacij Romov v Evropi. Neposreden rezultat stigme je nesprejemanje Romov na vsakdanji družbeni in poklicni ravni. Mnogi Romi, ki so predstavniki romske vlade, romski pisatelji, zdravniki, učitelji, športni zvezdniki, pevci se raje izognejo pogovoru o svojem izvoru, boječ se izključenosti iz družbenega življenja, negativnega vpliva na kariero ipd. Celo romski predstavniki pogosto kritizirajo nekatere romske skupnosti, da bi se sami čim bolj distancirali od običajnih Romov. Romska zgodovina generacijsko izginja.¹⁷

c) Diskriminatorna šolska praksa

Rasna segregacija romskih otrok v izobraževalnem sistemu zavzema številne oblike. ERRC kontinuirano raziskuje to področje v petih srednje- in vzhodno-evropskih državah. Segregacija romskih šolajočih otrok se kaže na dveh ravneh: 1.) romske otroke nameščajo v posebne osnovne šole ali razrede za duševno prizadete, kjer niso deležni enakovredne šolske opreme in učnih pripomočkov kot neromski otroci v sosednjih šolah ali učilnicah; 2.) romski učenci v segregiranih pretežno romskih šolah in oddelkih sprejemajo nižjo kvaliteto učnih programov. Češke posebne šole so polne romskih otrok – 70 % otrok v posebnih šolah je Romov (Guy, 1998). Podobna slika se kaže na Madžarskem¹⁸ in na Slovaškem. Pri tem je pomembno poudariti, da se učni standard na primer 4. razreda posebne šole lahko enači z 2. razredom redne šole. Neenake izobrazbe so deležni tudi zaradi večjega poudarka na glasbi in likovnih izdelkih, manj logičnih vedah, kot so matematika, tehnika in jezik. Sledeči primer

¹⁷ Primer je povzet po prispevku Valeria Nicolae in Hannah Slavik, objavljenega v reviji Roma Rights, št. 1–2, 2003.

¹⁸ Glej tudi primer pod opombo 9.

govori o deprivaciji kot obliki mučenja, kjer "žrtvam odrekajo zadovoljitev osnovnih, življenjsko važnih potreb, kot so higiena, prehrana, voda, socialni stiki /.../ svetloba ali zvok" (Bercht, 2002). Primer govori o fizični segregaciji romunske romske šole v mestu Gura Văii: šola stoji sredi romskega neselja, stran od mestnega središča, do koder vodi prašna, ob deževju blatna pot. Raziskovalcem, ki so opravljali terensko delo za to raziskavo, je učiteljica odklenila vrata šole, ki se zaklepajo od znotraj. V zgradbi šole sta bila le dva prostora. V eni sobi je bilo prostora za 22 učencev, v drugi za 24. Zunaj je bilo mrzlo oktobrsko jutro, a kljub temu šolski prostori niso bili ogrevani, peč na drva je samevala v kotu ene učilnice. Učilnici nista imeli razsvetljave, pravzaprav v šoli ni bilo električne napeljave. V razredih ni bilo zaslediti niti ene knjige, delovnih zvezkov na mizah otrok, svinčnikov, nobenih učnih pripomočkov. Štiri učiteljice v šoli poučujejo 160 romskih otrok, kolikor je vpisanih.¹⁹

Evropski center za pravice Romov je v poročilu za Slovenijo²⁰ kritiziral vlado Republike Slovenije, ki do takrat še ni sprejela potrebnih antidiskriminacijskih ukrepov o prepovedi rasne diskriminacije, kot zahteva 2. člen Mednarodne konvencije za boj proti vsem vrstam rasne diskriminacije. Opozarja, da ima Slovenija pomanjkljivo antidiskriminacijsko zakonodajo, in ugotavlja, da 14. in 15. člen Ustave RS ter 141. člen Kazenskega zakonika RS ne zagotavljajo popolne zaščite na tem področju.²¹

Odnos do Romov v današnjem obdobju se kaže v zavračanju, sovražnosti in diskriminacijah. Velika sovražnost do Romov se kaže v javnih mnenjih širše družbe. Leta 2001 je Poročilo o človekovem razvoju objavilo podatke javnomnenske raziskave iz leta 1995, kjer je polovica Slovencev, ki so bili anketirani, trdila, da ne želi imeti Roma za soseda (Zaščita manjšin 2001: 74). V isti raziskavi je 36,6 % ljudi izrazilo močna čustva proti Romom. (Bi imeli Sestro za sosedo? Delo – Sobotna priloga, 11. 5. 2002, str. 9.) Darja Zaviršek (2000: 40) podobne primere poimenuje fenomen NIMBY (Not-In-My-Back-Yard), kjer se družbene akcije, ki so praviloma kolektivne, kažejo kot posledica negativnih predstav,

¹⁹ Primer sem povzela po zapisu Dimitrine Petrove iz ERRC, ki je oktobra 2002 obiskala to romsko šolo. Tekst je bil objavljen v reviji Roma Rights, št. 3–4, 2002.

²⁰ Urad za visoki komisariat človekovih pravic, marec, 2003.

²¹ **14. člen Ustave RS:** "V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki" **15. člen Ustave:** "Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi ustave." **141. člen Kazenskega zakonika RS:** "Kdor zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti /.../ prikrajša koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zapornom do enega leta."

prepletenih s strahom. Gre za kulturni in kapitalski boj za prostor, za t. i. prostorski konflikt, ki se kaže v protestu posameznikov ali skupnosti proti temu, da bi v bližini imeli stanovanjsko enoto, v kateri bi živeli Romi.

Politični anticiganizem postaja v Sloveniji fenomen zadnjih nekaj let. Vprašanje pravic in posebnega položaja romske etnične manjšine postaja vse bolj moteče za nacionaliste, ki Rome zaničljivo nazivajo kot Cigane in celo dvomijo v njihovo avtohtonost.²²

SKLEP

Z družbenopolitično spremembo sistema v poznih osemdesetih letih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja se je vprašanje Romov pričelo kazati v novi luči. Diskurzi o tem, ali so Romi etnična manjšina z mednarodnimi pravicami, so zasenčili večne teme o razrednem dnu, čeprav Romi še danes ostajajo na margini vseh evropskih družb, kjer so naseljeni. Današnji čas zaznamujeta dva svetovna in hkrati na videz nasprotujoča si procesa – gibanje k združevanju in enotnosti (v Evropsko unijo) in hkrati gibanje k spoštovanju raznolikosti, posebnosti kultur (to se odraža v ideji multikulturalizma). Z razpadom komunističnega režima, z nastankom novih držav je postalo manjšinsko vprašanje eno od osrednjih vprašanj mednarodnih odnosov. Vendar se v današnjem javnopolitičnem prostoru, ko beseda nanese na Rome, pogajanja ustavijo pri terminološkem diskurzu narodnostne manjšine ali etnične skupine. Nacija oziroma narod, ne glede na izvor, obsega kompleksno mešanico geografije, jezika, običajev, religije, ekonomije, skupinskega duha (Pecora, 2001). Nihče ne oporeka dejstvu, da Romi nimajo svoje matične države (če pri tem odmislimo Indijo, od koder so se stoletja nazaj širile migracije v Evropo). Matras (1996) o romskem jeziku govori kot o neteritorialnem jeziku, ki je sicer razširjen po vsej Evropi, vendar nima lastnega geografskega prostora. Na 2. konferenci Romov januarja 2002 v Ljubljani so bili Romi označeni kot "edini Evropejci, ki so samo Evropejci" (The Only Europeans Only).

Vendar gre pri vprašanju narodnosti oziroma etnije za nekaj drugega. Sočasno z nastajanjem narodov in novih nacionalnih držav se je v evropskem prostoru pojavila potreba po ustrezni obravnavi in zaščiti manjšin. V taki definiciji obsega pravic, ki se omejuje na narodnostne manjšine, ne pa tudi na etnične skupnosti, so Romi avtomatsko izključeni. Manjšina (v primerjavi s številom neromske večine) vsekakor so, vendar se politika v pravnoformalnem vidiku spotika ob

²² Predlog zakona o romski skupnosti, ki ga je vložila v obravnavo in sprejem državnemu zboru poslanska skupina SNS, 22. 5. 2003.

pojem narodnost. Potemtakem Romi nikoli ne bodo zadostili kriterijem za priznanje enakopravnih posebnih pravic manjšin, kot sta jih deležni v Sloveniji italijanska in madžarska. Zdi se, kot da Slovenija s svojo ignoranco še ni pripravljena sprejeti Romov kot spoštovanja vrednih kulturno različnih ljudi z mučno preteklostjo in javno priznati diskriminacijo na več področjih življenja, o kateri pričajo številne raziskave pri nas in v tujini.²³ Prav zato, ker je družbeni status Romov izrazito nižji od statusa drugih etničnih manjšin, so Romi med najbolj ogroženimi marginalnimi skupinami z značilnostmi socialne izključenosti. To se kaže v tem, da ne razpolagajo z družbeno močjo, niso vključeni v ekonomske in politične institucije, nimajo pogajalske moči na trgu dela in v politiki: kljub nedavni zakonski pravici do občinskega romskega svetnika v 20 občinah po Sloveniji Romi izražajo nezmožnost enakovrednega dialoga z drugimi občinskimi predstavniki.²⁴ Diskriminacijo je v tem pogledu razumeti kot vsakršno nestrpno dejanje (tudi sovražni govor), ki temelji na razlikovanju posameznika, skupine ali skupnosti na podlagi "romskih" telesnih značilnosti, etnične pripadnosti, socialnega položaja ipd. Colemanova (1999: 200) navaja barvo kože in nacionalnost kot dva izmed najbolj stigmatizirajočih dejavnikov. Te razlike so fizično očitne, zato (skoraj) nespremenljive. V večinski družbi pomenijo "romska barva kože" in kulturne etnične razlike odklon od splošno sprejetih norm, od zaželenega, dobrega, lepega, slovenskega. Tisto, kar je v neskladju z naštetim, je označeno kot slabo, nesprejemljivo. Že v dobi stare Grčije so slabe človeške značilnosti pripisovali človekovi notranjosti. Esencializem se je izražal v prepričanju, da gluhi nimajo intelekta, kajti misli naj bi se kreirale z govorom. Verjeli so, da so gluhi ljudje duševno moteni (Zaviršek, 2000: 69). Povezovanje fizične podobe z znižanimi mentalnimi sposobnostmi se v današnjem času pri Romih izrazito kaže v šolskem sistemu. Raziskave kažejo, da od romskih otrok pri pouku zahtevajo manj, če pa že kaj pravilno povedo, so za to veliko bolj pohvaljeni. Darja Zaviršek (2001) v tem kontekstu uporabi pojem patologizacije romskih otrok, to dolgoročno gledano pomeni, da so romski otroci prikrajšani za pravico do dostojne in enakovredne izobrazbe, posledično temu pa tudi do dostojne zaposlitve, primerne stanovanja, spoštovanja in ugleda v skupnosti itd.

Vloga socialnega dela in drugih pomožnih poklicev ne bi smela temeljiti le na preštevanju in ocenjevanju romske skupnosti. Pri tem se odpira vprašanje, zakaj so podatki o številu romskih etničnih pripadnikov tako pri nas kot v tujini pomanjkljivi, kar pomeni, da niso izraz resničnega stanja. Ob popisu prebivalstva leta 1991 se je za Rome opredelilo 2259 oseb,²⁵ medtem ko so centri za socialno

²³ Več o tem glej *Minority protection Country Reports 2001, 2002*.

²⁴ Pogovori s številnimi Romi in romskimi svetniki iz Bele krajine.

delo razpolagali s skoraj trikratnim številom. Na zadnjem popisu prebivalstva 2002 se jih je opredelilo 3246, Zveza Romov Slovenije pa navaja število okrog 10.000. Eden od razlogov za tako nizko samoopredelitev je gotovo tudi neustreznost popisnega lista, kjer Romi niso imeli neposredne možnosti izraziti etnične pripadnosti. Na popisnem listu 2002 so bili pri vprašanju o etnični pripadnosti možni odgovori: Slovenec, Italijan/Madžar, DRUGO (s prostorom za vpis). Potemtakem so se Romi, ki so hoteli izpostaviti svoj romski izvor, lahko opredelili v skupino "drugi".

Kljub zakonski podlagi v preteklosti prisilni ukrepi asimilacije Romov niso uspeli. Danes moderne države in mednarodni dokumenti o urejanju manjšinskega vprašanja uporabljajo pojem integracije, pri tem naj bi šlo za družbeno recipročnost v t. i. medetničnem prilagajanju. Proces integracije Romov bi v praksi pomenil, da bi se Romi aktivno vključili v sfere širše slovenske družbe in pri tem zavzeli enakopraven položaj, ki ni vrednoten na podlagi pripadnosti ali videza, hkrati pa bi širša družba sprejela in spoštovala njihovo etnično različnost. To konkretno pomeni priznanje manjšinskih pravic, kot veljajo za italijansko in madžarsko narodnostno manjšino v Sloveniji (pravica do uporabe romskega jezika v javnih ustanovah, možnost izobraževanja v romskem jeziku, pravica do javne uporabe splošno sprejetih simbolov in grbov itd.). Preprosteje rečeno to pomeni sprejetje manjšine in dopuščanje prostora za ohranjanje lastne kulture.

Pogled v preteklost Romov je prikaz družbenih praks mučenja kot "sredstvo preprečevanja in uničevanja nasprotij, opozicij, drugačnosti" (Bercht, 2002), kar ostaja realnost tudi danes. Diskriminacija in nasilje do Romov ostajata razširjeni praksi v Evropi, hkrati pa ostajata marginalna tema političnih diskurzov. Zakonska določila antidiskriminacij so nepopolna. Socialno delo, ki se ravna po načelih dominantne politike, le ohranja obstoječi status, obstoječe neenakosti. Dobro socialno delo z etničnimi manjšinami v prvi vrsti spoštuje kulturne raznolikosti pripadnikov različnih kultur, ko jih ozavešča, omogoča dostop do vseh informacij, nudi podporo, krepi šibkejše in jih aktivno vključuje v procese reševanja vsakdanjih problemov.

LITERATURA

BERCHT, SILKE (2002): *Folter ueberleben. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Philosophie, Universität Klagenfurt Fakultät für Kulturwissenschaften, Abteilung für Psychotherapie und Psychoanalyse.*

COLEMAN, LERITA (1999): *Stigma – razkrita enigma. V: Nastran Ule, M. (ur.): Predsodki in diskriminacije, Ljubljana: znanstveno in publicistično središče.*

²⁵ Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 – Primerjava popisov 1999, 2002.

- DOMINELLI, LENA (1995): Anti-racist perspectives in European social work. *Perspectives in social work*, vol. 1, Ljubljana, 5–19.
- FOUCAULT, MICHEL (1998): *Zgodovina norosti*. Ljubljana, Založba/*cf.
- FRIEDMAN, VICTOR (1999): The Romani Language in the Republic of Macedonia: Status, Usage, and Sociolinguistic Perspectives. *Acta Linguistica Hungarica*, Vol. 46, no. 3–4, 317–339.
- GOFFMAN, ERVING (1991): Stigma. *Časopis za kritiko znanosti*, letnik XIX, št. 138–139.
- GUY, WILL (1998): *Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia*. V: Tong, D. (ur.): *Gypsies, An Interdisciplinary Reader*, Garland Publishing, New York and London, 13–68.
- HANCOCK, IAN (1988): The development of Romani linguistics. V: Jazayery, M. A. in Winter, W. (ur.): *Languages and Culture – Studies in Honor of Edgar C. Plome*, Berlin, New York, Amsterdam, Mouton de Gruyter.
- HARALAMBOS, M., HOLBORN, M. (1999): *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS, 658–729.
- JANKO SPREIZER, ALENKA (2001): Socialnoantropološki pogled na slovensko romologijo. *Monitor ISH*, vol. III/ no. 1–2, 29–63.
- KODILA, SABINA (2001): *Problematika dokumentacije o romskih otrocih na osnovni šoli s prilagojenim programom*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- LEVI – STRAUSS, CLAUDE (1993): *Rasa in zgodovina*. Ljubljana: Škuc: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (*Studia humanitatis*).
- LUCCASEN, LEO (1998): *Harmful Tramps: Police Professionalization and Gypsies in Germany, 1700–1945*. V: Willems, W. (et al.) (ur.): *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-historical Approach*, London: MacMillan.
- MARGALIT, GILAD (1996): *Antigypsyism in the Political Culture of the Federal Republic of Germany: A Paralell with Antisemitism? Analysis of Current Trends in Antisemitism (ACTA)*, no. 9, The Hebrew University of Jerusalem, The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism.
- MATRAS, YARON (1996): *Romani Migrations in the Post-Communist Era: Their Historical and Political Significance*. (Report paper to the European committee on migration, December, 1996).
- Monitoring the EU Accession Process: *Minority Protection 2001 – Country Reports*, OSI/EU Accession Monitoring Program, Budapest: Open Society Institute.
- Monitoring the EU Accession Process: *Minority Protection 2002 – Country Reports*, OSI/EU Accession Monitoring Program, Budapest: Open Society Institute.
- OAKES, P.J., HASLAM, S.A., TURNER, J.C. (1999): *Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov*. V: Nastran Ule, M. (ur.): *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- PECORA, VINCENT (2001): Introduction. V: Pecora, V. (ur.): *Nations and identities*, Blackwell Publishers, Oxford, UK, 1–42.
- PETROVA, DIMITRINA (2002): In Defence of Desegregation". *Roma Rights*, no. 3–4.
- Razprave in gradivo 25 – Romi na Slovenskem (1991), Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- ROŽMAN, ARLO (2000): *Policijska brutalnost*. Časopis za kritiko znanosti, letnik XXVIII, št. 198–199, 289–302.
- Spremljanje pridruženja EU. *Zaščita manjšin v Sloveniji, 2001*. Budimpešta: Zavod za odprto družbo.
- Spremljanje pridruženja EU. *Zaščita manjšin v Sloveniji, 2002*. Budimpešta: Zavod za odprto družbo.
- TAYLOR, KATE (2001): In Search of Refuge. *Freedom to Roam: The Roma and the EU*. V: <http://www.story-index1.htm>
- ZAVIRŠEK, DARJA (2000): *Hendikep kot kulturna travma*, Založba/*cf, Ljubljana.
- ZAVIRŠEK, DARJA (2001): *Lost in Public Care: The Ethnic Rights of Ethnic Minority Children*. V: Dominelli, L. (ur.): *Beyond Racial Divides*, Aldershot: Ashgate, 171–188.
- ZIMMERMANN, MICHAEL (1999): *The National Socialist Solution of the Gypsy Question*. V: Herbert, U. (ur.): *National Socialist Extermination Policies. Contemporary German Perspectives and Controversies*, New York, Oxford, 186–209.
- WILLEMS, WIM (1998): *Ethnicity as a Death Trap: The History of Gypsy Studies*. V: Willems, W. (et al.) (ur.): *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-historical Approach*, London: MacMillan.